

חינוך לאמונה בתקופה פוסט-מודרנית

ידוע לכל בר בי רב שפרשת הבריאה נכפלה בתורה. פרק א מתאר בריאה של עולם הנברא על פי חוקים טבעיים, עולם שנברא מהיצור הפשוט ביותר [צמת] ליצור המורכב ביותר [אדם], ואילו פרק ב מתאר עולם הנברא ללא חוק וללא סדר, עולם שקיומו על פי הרצון הא-להי.

תפקידו של האדם בשתי העולמות הללו שונים זה מזה. בפרק א נאמר לאדם: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ". בפרק ב נאמר לאדם: "ויקח ה' א-להים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה". תפקידו של האדם הראשון לכבוש, ותפקידו של האדם השני לעבוד ולשמור.

העולם של פרק א הוא עולם של חוק וסדר. הקב"ה ברא בששת ימי הבריאה את חוקי העולם, ומאז עולם זה מתנהל על פי חוקים אלו. כיוון שלעולם יש חוקים אדם בשכלו מסוגל להבין את החוקים הללו, ועל ידי הבנת החוקים האדם מסוגל לשלוט בעולם ולנהלו. האדם של פרק א הוא ייצור אוטונומי האחראי לגורלו, וגורלו נתון בידי בלבד. אדם זה "נזרק" לעולם עם יכולות מצומצמות מאוד אך עם פוטנציאל אדיר, ותפקידו של האדם לממש את הפוטנציאל הגלום בתוכו ולכבוש בעזרתו את העולם. אדם זה נקרא בלשונו של הגרי"ד סולוביצ'יק "איש ההדר", והדרו מתפתח משנה לשנה מדור לדור מתקופה לתקופה. העולם של פרק ב הוא עולם ללא חוקים וללא סדרים. הקב"ה מקיים את העולם בכל רגע [מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית], ודי באלפית שנייה שהקב"ה כביכול יסיח דעתו מעולמו, והעולם חוזר לתוהו ובוהו. כיוון שלעולם זה אין חוקים האדם אינו מסוגל לכבוש את העולם, ואינו מסוגל להשתלט עליו. האדם של פרק ב אינו ייצור אוטונומי ואינו יכול להיות אחראי לגורלו. גורלו כגורל העולם כולו נתון בידי הבורא. לא ניתן "לזרוק" אדם זה לעולם, כיוון שאין לו כלים להתמודד עם העולם, ולכן הבורא בורא לאדם את גן עדן, סביבה מוגדרת שבה האדם יכול לחיות ולהתקיים. תפקידו של אדם זה לעבוד בגן עדן ולשמור עליו. תפקידו לשמור שהגן המושלם שברא הבורא ישאר מושלם ולא יתלקל על ידי מעשה האדם וחסאיו. אדם זה אינו יכול לתקן את הבריאה ולשכללה אלא רק למנוע את קלקולה. אדם זה נקרא בלשונו של הגרי"ד סולוביצ'יק "איש הברית".

הדיבור הראשון ששמע איש ההדר מבורא העולם הוא ברכה [א, כח], והדיבור הראשון ששמע איש הברית הוא מצוה [ב, טז]. איש ההדר מקבל ברכה שיזכה להגשים את הפוטנציאל הגלום בתוכו, ואיש הברית מקבל ציווי המלמדו כיצד הוא שומר את הברית שבינו לבין בורא העולם.

הנצרות סילפה תורת אמת ומחקה מתודעתה את איש ההדר. האדם הנוצרי הוא אדם חוטא בהגדרתו, אדם שאינו יכול לגאול את עצמו מחטאו. היכולת לגאול את האדם ואת העולם נתונה בידי האלהים לבדו. הנצרות ערערה על יכולתו של האדם להיות אחראי

לגורלו, ולכן מנעה ממנו אפילו את הזכות להתגרש מאשתו נישואיו היו רצון אלהים, ואין ביד האדם יכולת להפר את רצון האלהים]. הנצרות ערערה על יכולתו של האדם לכבוש את העולם, ולכן ציוותה להעלות על המוקד מדענים שחקירתם הביאה אותם למסקנות השונות מתפיסתה של הכנסייה.

תנועת ההשכלה יצאה חוצץ נגד תפיסת העולם הנוצרית, והיא החזירה את הצבע ללחיו של איש ההדר. תפיסתה של תנועת ההשכלה היא שהאדם המודרני הוא אדם המאמין בתבונתו ובחשיבתו הרציונלית, ומוכן בעזרתם לקחת את גורלו בידיו ולבנות לעצמו עולם טוב יותר¹.

תנועת ההשכלה ראתה את תפקידה המרכזי בגאולת האדם ובגאולת העולם, אך לדעתה גאולה זו לא תבוא על ידי א-להים אלא על ידי האדם. במילים אחרות: גאולת העולם לא תבוא על ידי איש הברית אלא רק על ידי איש ההדר.

שתי מלחמות עולם עקובות מדם, ונהר הדם שנשפך בעזרת טכנולוגיה מודרנית לשם הגשמת אידאולוגיה מודרנית ניפצו את איש ההדר ורסקו אותו לרסיסים. המחשבה שהאדם מסוגל לגאול את העולם שבקה חיים לאור המציאות העגומה של החורבן שהאדם הביא לעולם. איש ההדר נתגלה כמלא קלונו הוא התגלה כבלון נפוח ריק מתוכן.

משבר זה גרם לשידוד מערכות כללי. האופטימיות שהעולם הוא "הטוב שבעולמות", ושהאדם יכול להביא לעולם את האושר הנכסף, הוחלפה בפסימיות רבה על טיב העולם, ועל אופיו של האדם. התחושה שהאידאולוגיות הגדולות [סוציאליזם, "קומוניזם", "קפיטליזם" ושאר ה"איזמים"] עתידות לגאול את המין האנושי, הוחלפו בתחושה שהאידאולוגיות הגדולות רק גורמות סבל, הרס ואבדון. וכך נוצרה התשתית להגות הפוסטמודרנית.

ננסה לבאר את הדברים הללו. כיוון שהאידאולוגיות הגדולות הבטיחו אושר והביאו חורבן, יש לקעקע את בסיסן ולהחליפן בבסיס שונה. האידאולוגיות הגדולות של המאה ה-19 באו בשם אמת מוחלטת האמורה לתקן את החברה, וכיוון שהאידאולוגיות הללו הטביעו את העולם בנהרות של דם, יש לאמץ תפיסת עולם אחרת.

¹ משפט זה מחדד בצורה טובה את ההבדלים בין תפיסת העולם המודרנית לבין תפיסת העולם הנוצרית. נפרק משפט זה לשלושה חלקים ונבארם: א. "האדם המודרני מאמין בתבונתו ובחשיבותו הרציונלית" – עיקר חידושה של הפילוסופיה המודרנית היא העברת מקור הסמכות מהאפיפיור שהוא "שליח האל עלי אדמות" לאדם. לפי האידאולוגיה הנוצרית הקתולית. ה"אמת" היא אחדותית, מלאה ומוחלטת, והיא נמסרת מהאלהים לשליחו עלי אדמות. לפי האידאולוגיה המודרנית ה"אמת" נמצאת אצל האדם, והאדם יכול להגיע אליה על ידי תבונתו.

ב. "האדם המודרני מוכן לקחת את גורלו בידיו" – התפיסה הנוצרית קתולית גורסת שגורלו של אדם תלוי בגזרה הקדומה, ובמעשים הדתיים שהוא עושה כדי לגאול עצמו. האידאולוגיה המודרנית טוענת שגורלו של אדם נתון בידיו, ובידיו בלבד.

ג. "האדם המודרני יכול לבנות לעצמו עולם טוב יותר" – מאחורי תפיסת הנאורות של תנועת ההשכלה עומדת התפיסה שהתבונה האנושית היא הכלי המרכזי כדי לגאול את העולם ממצוקותיו. התבונה האנושית יכולה לפתח את העולם מבחינה פיזית [כפי שאכן קרה בצורה מאוד מרשימה מתחילת תנועת ההשכלה ועד ימינו] והיא יכולה גם להביא את האנושות לאושרה.

ההגות הפוסטמודרנית החליפה את המונח "אמת" במונח "נרטיב". מקור המילה נרטיב הוא בלטינית, ופירושו "סיפור". אין "אמת" אובייקטיבית, שכולם כפופים לה, אלא יש לכל אחד את הסיפור האישי שלו. לכל אדם ולכל חברה יש את הנרטיב שלה, ואנו צריכים לחיות בשלום עם הנרטיבים השונים. ההגות הפוסטמודרנית שוללת את האפשרות של האדם לגאול את העולם, וכך היא שללה מהאדם גם את הדרו וגם את בריתו².

לא ניתן לחזור ל"איש הברית" של העולם הנוצרי - התרבות המודרנית הוכיחה שאדם זה חלול וריק מתוכן. לא ניתן לחזור ל"איש ההדר" של התרבות המודרנית - ההגות הפוסטמודרנית שמטה את הקרקע מתחת ההגות המודרנית. ולא ניתן לחיות על פי ההגות הפוסטמודרנית כיוון ששלילה מוחלטת של המושג אמת אינה מאפשרת קיום אנושי וחברתי [משפט זה דורש הרחבה והסבר, אך אין אפשרות לעשות זאת במסגרת זו]. כמדומני שאין לנו ברירה אלא ליצור תפיסת עולם חדשה המהווה קומה נוספת על גבי שלוש הקומות שקדמו לה.

קסמה של התרבות המודרנית שהיא מעצימה את האדם, מאמינה בעצמאותו ונותנת בידו את הכח לכבוש את העולם ולעצבו. לפוסטמודרניזם אין קסם [כך לפחות נראה בעיני], אך יש בה נקודה אחת מאוד נוקבת שלא ניתן להתעלם ממנה והיא שאין אמת מוחלטת שאדם בתבונתו יכול להגיע אליה, והאדם כיצור עצמאי ואוטונומי אינו יכול להביא את העולם לגן עדן אלא מקסימום יכול להראות את הדרך כיצד ניתן להסתדר בגיהנום [עיין הערה 2 בסופה], האדם כיצור אוטונומי אינו יכול להיות איש הדר.

כמדומני שנקודה זו היא התרומה המשמעותית ביותר של הפוסטמודרניזם לתרבות האנושית. השאיפה של התרבות המודרנית לעצב את איש ההדר יכולה להתגשם רק בתנאי שהאדם יקבל את ברכת הבורא, היא יכולה להתממש רק בתנאי שאדם יקבל על עצמו תחילה להיות איש הברית. כמדומני שקיומו של ההדר האנושי מותנה בקיומה של אמת מוחלטת שיכולה לעצב את העולם, ואמת מוחלטת אינה קיימת באדם אלא רק אצל הבורא שחותמו אמת.

ננסה ליישם את הדברים הללו כך שיהיו משמעותיים לגבינו. איש ההדר הוא איש פתוח בכל כוחו ומאודו, ואיש הברית הוא איש שמרן בכל רמ"ח איבריו ושס"ה גידיו. ההשגחה

² אי אפשר במסגרת זו להרחיב בצייטוטים ומובאות, אך ארשה לעצמי להביא ציטוט אחד המחדד את האמור כאן בצורה נפלאה. דוד גורביץ' [חוקר חשוב של התרבות הפוסטמודרניסטית] נשאל בראיון שהתקיים עמו בynet מה יבוא אחרי הפוסטמודרניזם? והוא עונה: "אנשים באמת אוהבים להציג קושיה זו שוב ושוב. אפשר להבין אותם. לא קל לחיות בעולם שאינו מאמין עוד בגאולה דתית או חילונית. לא כך? הריבוי החדש יכול באמת לעצבן אנשים שהם שוחרי אמת מוחלטת אחת. אבל מה לעשות, והעולם שלנו כבר שילם מחיר כבד על הזוועות שחוללו "המילים הגדולות": צדק, חופש, שוויון, אחווה ודומיהן. עכשיו העולם מעדיף ללכת בקטנות. אולי המילים הנמוכות יגנו על הערכים האנושיים בצורה טובה יותר מן המילים הגבוהות. בקצרה: מוקדם עדיין לרכוש כרטיסי חזור לכיוון הקאם בק של הניאו-מודרניזם. אז בינתיים אני מציע להוריד את האופציה של החזרה לגן עדן ולחפש דרכים יצירתיות חדשות איך לרהט מחדש את הגיהנום".

הא-להית יעדה לעם ישראל את התפקיד הכפול, המורכב והקשה הזה ולקראתו אנו צריכים לחנך את עצמנו. אמונה תמימה ופשוטה מחד גיסא עם מחקר עמוק וחסר פניות מאידך גיסא. הדרך אינה פשוטה ואינה קלה אך הבסיס שלה בבנין אמוני עמוק ונרחב, בעצמה תורנית מרשימה, בדבקות מלאה בתורה ובמצוות ואחר כך בשליטה יסודית ועמוקה של מרחבי הדעת האנושית.

נשנס מותנים, נפשיל שרוולים ונצא ביחד לעבודתנו הרבה, ומתוך קבלת הברית שהקב"ה כרת עצמנו, נזכה לברכת "וְכַבְּשֶׁהָ" וההדר שבנו יסייע בעז"ה בידינו בהגשמת הייעוד הא-להי.

"ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".